

ANKARA MAHPUSU

Ömer Ayhan

- Suat Derviş'in ilk basımından (1968) onyıllar sonra okurunu bulan romanı *Ankara Mahpusu*'nu, neden bilmem ancak okuyabildim. Kendimi de o gecikmiş okurlar arasında sayabilirim. Suat Derviş'e genelde toplumcu gerçekçi bir yazar deniliyor ancak bu tanımlamanın yazarın edebî dünyasını tek başına açıklamakta yetersiz kalacağı kanaatindeyim. İlk eserleri daha ziyade Batı'da "novella" denilen uzun öykü-kısa roman boyutlarındadır. *Kara Kitap* ve *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes* örnek verilebilir. Bu kitaplara bakıldığında yazarın sosyal gerçekçi bir çizgiden uzak olduğu gözlenecektir. Bireyin iç dünyasında olup bitenlere odaklanmasıyla 1920 başlarında yazılanlardan bir ölçüde uzak düştüğü söylenebilir. Bu yanıyla Edebiyat-ı Cedide yazarlarını anımsattığı düşünülün istemem. Dili sade, cümleleri nispeten daha kısadır. Kişilerin iç dünyası yerine bireyin iç dünyası dedim, zira bireyliğe adım atmış, bilinç düzeyi yüksek, tam da bu yüzden gelgitler yaşayan "fırtınalı" hayatların öznesidir ilk dönem karakterleri. Öyle ki, genç kuşak yazarları beğenmek konusunda alicenap diyemeyeceğimiz Ahmet Haşim, *Ne bir Ses Ne bir Nefes*'ten bir gazete yazısında sityaıyla söz eder. Bu beklenmedik takriz kitapta ön söz olarak kullanılır. Ahmet Hâşim, şiirlerindeki alacakaranlık atmosferi bu gencecik yazarın kitabında görerek heyecanını okurlarla paylaşmış. Sonrasında bir ölçüde beklenmedik denilebilecek bir yön değişikliği gözlemlenir yazarıda. Popüler roman anlayışında eserlere kırar dümeni, çoğu gazetelerde tefrika edilen bu romanların bir kısmında ama sosyal gerçekçiliğe açılan ayrıntılar da yer alır. Romanların bir bölümüyse böylesi ayrıntılara pek de girilmeyen aşk romanlarıdır. Peride Celal'in edebiyat serüvenine popüler aşk romanlarıyla başlayıp, edebî eserlerle devam etmesine karşılık, tersi bir anlayış denilebilir Suat Derviş'inkine. Dolayısıyla külliyen toplumcu gerçekçi eserler verdiğini söylemek abartılı olacaktır. 1940'lı yıllarda tefrika edilen kimi

romanlarıyla yeniden ilk dönemindeki gibi “tamamen edebî” bir anlayışla roman yazdığı görülür. Günümüzde okurunu bulan *Fosforlu Cevriye* ile *Ankara Mahpusu* bu romanlar arasında öne çıkıyor.

Ankara Mahpusu 1944'te *Haber* gazetesinde tefrika edilmiş. Sonrası ilginç. Paris'te yaşadığı dönemde kitabı Fransızca yayımlatmayı (1957) başarmış. Kitabın arka kapağında eser için “Fransa’da yayımlanan ilk Türk romanı” denilmiş. Doğruluğu tartışmalı zira Nahid Sırrı Örik’in *Zeyneb la Courtisane* adlı eseri 1927’de Fransızca olarak bir dergide yayımlanmış. Esere uzun öykü denildiği gibi kimi kaynaklarda roman olarak da geçiyor. Türkçeye hâlâ çevrilmediğinden kesin bir yargıda bulunmak olası değil. Kitabın okuduğum 2013 baskısında Seher Özkök’ün sunuş yazısı mevcut. Seher Özkök, toplumcu bir romanın bir kadın yazar tarafından yazılışına ve tam da bu yüzden bunun toplumda karşılık bulamamasına dikkat çektiği yazısında ekonomik koşulların yoksul kesimin yaşantısındaki etkilerini irdeliyor. Her yönüyle kuşatıcı, önemli bir yazı. *Ankara Mahpusu*, adıyla okuru ister istemez yanıltacak. Ankara’ya sadece birkaç sayfa ayrılan romanın geri kalanı İstanbul’da geçer ve çok geçmeden fark edeceğimiz gibi kitabın başkahramanı Vasfi her ne kadar Ankara’da yıllarca hapiste kalmışsa da, onun İstanbul’daki ‘mahpusluğu’dur öne çıkan.

Geriye dönüşlerle anlatılan roman Vasfi’nin hapisneden çıktığı gün başlar. Vasfi’yi mahkûm eden cinayete kadar olup bitenler romanda geniş yer kaplar. İstanbul’da bir kenar mahallede annesiyle yaşayan Vasfi, annesinin ısrarıyla tıp eğitimi alan bir gençtir. Büyük hayalleri yoktur, ancak yoksulluğun acı tadını hayatı boyunca sırtlamış annesi, oğlu için tek kurtuluş yolunun iyi bir eğitim alarak meslek sahibi olmasıyla gerçekleşeceğini bilir. Bir yaz günü karşılarındaki eve annesi ve babasıyla taşınan Zeynep, Vasfi’nin deneyimsizlikle örülü kırılğan dünyasını alt üst eder. Zeynep’in ilkin kahkahalarını işitir Vasfi. Bu kahkahalar cinsel deneyimi olmayan Vasfi’de çağrışımlar yaratır ve imgeleminde Zeynep’e çekici bir genç kız olarak yer verir. Günler sonra bu defa bahçede salıncakta sallanırken gördüğü Zeynep tastamam hayalindeki gibi çekicidir. Tanışıklar tanışmasına, gelgelelim bu hiçbir şeyi çözmez, hatta bir kördüğüme yol açar. Zeynep’in peşine takılan Vasfi konuşmaya cesaret edemez. Zeynep Vasfi’ye laf atmak suretiyle diyalogu başlatır. Aralarındaki ilişkinin yönlendiricisi (Vasfi’nin bakış açısında bu daha ziyade total bir ilişkidir) baştan itibaren Zeynep olur. Mahallede dedikodu olmasın diye şehrin uzak bölgelerinde buluşup sinemaya, pastanelere, parklara giderler. Bununla birlikte aralarında herhangi bir fiziksel temas gerçekleşmez. Belli noktalardaki rahatlığına karşılık Zeynep bir aile kızı olduğundan dem vurur ve arkadaşlıkla yetinmesini âdeta emreder. Zeynep’in davranışlarını bir yere oturtamayan Vasfi, hiç hoşlanmadığı zengin amcası Şakir ile Zeynep’in evleneceğini duyar, bu onun için bir yıkımdır.

Ankara Mahpusu için bir ‘düşüş’ romanı diyebileceğimizi düşünüyorum. Başına türlü felaketler gelen bir insan ne kadar düşebilir? Dibi bulmak deriz bir

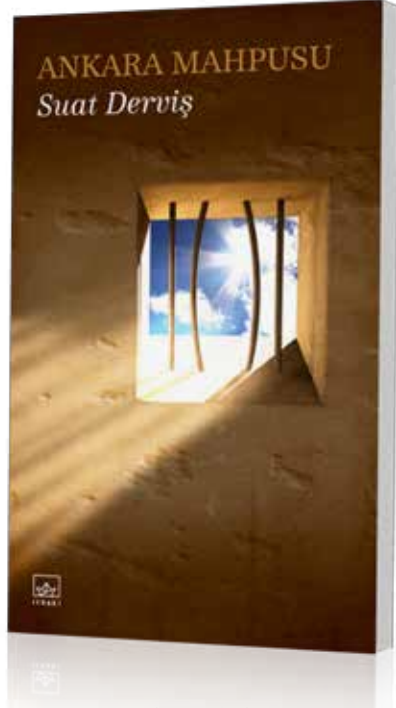
yıkımdan söz ederken, *Ankara Mahpusu* böylesi bir yıkımın romanı. Evlilik sonrasında Şakir Amca'nın mirasından mahrum kalan diğer yeğeni Nuri, her fırsatta Zeynep hakkında ileri geri konuşur. Bu iki yeğen arasında münakaşalara yol açar ve sonunda Vasfi Nuri'yi bir kavgada öldürür.

Suat Derviş'in Zeynep karakteri edebiyatımızda fazla rastlanmayan bir karakter olması hasebiyle farklı bir örnek. İlk elde Batı'daki 'Femme Fatale'e yakın düşen, Yeşilçam'da yuva yıkıcı kötücül kadınlardan biri olarak okumak mümkündür. Zira güzellik açısından böylesi kadınlardan bir farkı yoktur. Vasfi'yi daha ilk dakikadan itibaren parmağında oynattığına tanık oluruz. Kötücül olmasına kötücüdür, bununla birlikte iffetini korumasıyla onlardan ayrılır. Vasfi'den hoşlandığı hâlde onu kendisine yaklaştırmaz, ihtiyar Şakir Amca'yı yatalak karısı hayattayken baştan çıkarıp evliliğe zorlamaz. Kadıncağız öldükten sonra evlilik gerçekleşir. Zeynep hamlelerini bir namus kaygısıyla değil, geleceğe dair planları doğrultusunda gerçekleştirir. Üstelik son sayfalara kadar romandaki tek ana kadın karakterdir. Vasfi'nin Zeynep karşısındaki zayıflığını dengeleyecek, onu duygusal olarak ikileme düşürecek bir kadın yoktur. Vasfi Zeynep'e hissettiklerini annesine açıklamadığı için onu daima kollayan annesi de bir karşıt güç olma "fırsatı bulamaz". Oğlunun duygularını bildiğini yazar bize sezdirir, ama ana oğul arasında yüzleşme hiç gerçekleşmez.

Ankara, başta da söylediğim gibi, romanda çok az yer kaplar. Denilebilir ki Ankara'ya dair en çok yer kaplayan mekân hapishanedir. Suat Derviş hapishane psikolojisini çok iyi yansıtmış, mahkûmların birbirleriyle ilişkileri, zorunluluktan doğan kader ortaklığının dostluğa dönüşmesi, ucu bucağı olmayan hayalleri ve kalabalık hücredeki yalnızlıkları. Ancak hapishane koşulları ülkeden ülkeye değişse de memleketin birçok yerinde az çok benzer özellikler gösterir. Bundan ötürü sayfalarca anlatılan mahkûm hayatı bize dönemin Ankara'sına dair pek bir şey söylemez. Cebinde fazla parası olmayan Vasfi'nin konforsuz bir otele yerleşmesi, yemeğini ucuz bir lokantada yemesi elbette bir seçim değil sadece zorunluluktur. Vasfi'nin koşullarından bağımsız Ankara ise hepı topu birkaç cümlede karşımıza çıkar. Ancak bu cümlelerdeki ifadeler çarpıcıdır. "Yeni, güzel binalarla dolu düz aydınlık yollar, klasik Avrupa Musikisi yayını yapılan radyo" yayınlarıyla genç, Batılılaşma ülküsünü müziğe dek taşıyan bir şehir, belki bir ütopya. Artık İstanbul'a geçebiliriz. Adı *Ankara Mahpusu* olsa da, bir İstanbul romanıdır. Büyük bölümü İstanbul'da geçen bir roman olmanın ötesinde, bir karakter gibi işlenmiş bir şehirle karşılaşırız. Roman boyunca karşımıza çıkan iç ve dış mekânlarıyla acımasız, kunt bir şehirdir İstanbul. İnsanın hayat koşullarını zorlayan tekinsiz doğanın, yapılarla kuşatılmış devasa bir şehirde cisimleşmiş hâli. Kitabın bana göre en ilginç yönlerinden biri "evsiz" bir roman oluşu. Vasfi hapishaneden çıkar, Ankara'da yapabileceği herhangi bir şey yoktur, tek bildiği yere gelir. İstanbul on iki yılda çok değişmiştir. Katil sıfatıyla mahallesine dönme şansı yoktur. Annesi o hapisteyken vefat etmiştir. Gidebileceği hiçbir yer yoktur. Vasfi'nin evsizliği

romana da yansır. Geriye dönüşlerde anesiyle oturduğu evden sıklıkla bahsedilir, ancak çoktan yaşanıp bitmiş bir devre ait anılardır bunlar. İstanbul'a adım atan Vasfi zamanını sabahçı kahvelerinde, garlarda, vapur iskelelerinde geçirmek zorunda kalacak, ancak son sayfalarda bir eve adım atabilecektir. Romanın çarpıcılığında sabahçı kahvelerinin, gar ve iskelelerin kurmacada kullanım biçimi önemli bir yer tutuyor. Sabahçı kahvelerini Orhan Kemal'in öykülerinde de okuduk, garlar ve iskeleler buluşmaların, ayrılışların, karşılaşmaların, olağan yolculukların mekânları olarak defalarca anlatılagelmedi mi? *Ankara Mahpusu*'nda gidecek yeri olmayanların, evsizlerin sığınağı olarak çıkar karşımıza. Bir kesit değil, her defasında dönülen geçici sığınaklar. Sabahçı kahvelerine postu serip, bir bardak çayı cebindeki son parayla içerek sabahı edenler bir tarafta, soğukta donmamak için garlara, iskelelere sığınanlar diğer tarafta. Vasfi'de düşmüşlüğüne rağmen bir kibir görülür. Okuru karakterden soğutan itici bir kibir değil, aksine insani bir tepkidir bu. Vasfi'ye o kibri yüzünden daha da acırız. Anadan doğma düşkün değildir o. Zenginlik nedir bilmemiştir, ama yeri yöresi belli, bir zamanların geleceği parlak doktor adayıdır. Kendisini bu düşkün insanlarla aynı durumda görmek istemez, üstelik onları anlayabilecek bir durumda da değildir. Seher Özkök'ün ön sözde çok iyi ifade ettiği gibi bu insanların birçoğu imparatorlukla beraber düşmüş insanlardır. İkbâl günleri yaşamış, kimisi vaktiyle saray çevresine bile girebilmiş, yeni düzene uyum sağlayamamış, her şeyini yitirmiş kişiler. Aydınlik yollarıyla Ankara bu insanlar için "yabancı bir evren"dir, onlar iyi bildikleri ama günbegün değişen İstanbul'da çürüyüp yok olmaya mahkûmdur.

Vasfi bu noktada özgürlüğü de sorgulamaya başlar. Hapisten çıkıp sokaklarda kalmak, sicilinden dolayı temiz kâğıdı verilmeyişi, iş bulamamak, bu mudur özgürlük? Hapishanede üç beş metrekafe alanla sınırlıdır çevresi ama hiç olmazsa konuşabileceği, içini döktüğü arkadaşları vardır. İyi kötü yemek yer, ısınır. Şimdi, hapishane hayatı sonrası bir dilim ekmek bile bulamadığı günlerde özgürlük nedir? Koca şehir uçsuz bucaksızlığına rağmen bir açık hava hapishanesi işlevi görür. O kibrin yanında gurur da eksik değildir Vasfi'de. Ayakkabılarının altı delinir, üstü başı perişandır, üşümek ne kelime soğuktan iliklerine kadar donar, ama ne dilenmek geçer aklından ne de bir dilim ekmek

istemek. Garda üstünü örten kendisi gibi sokakta kalmış bir kadına teşekkür etmek yerine tersler onu. Bu derece düştüğünü kabullenmek istemez. Vasfi'nin düşüşü zamanla alışkanlığa dönüşür. Zihnen bir türlü kabullenmese de düşüşü giderek keskinleşir. Bir noktada iş aramayı da bırakır, umut etmeyi de. Kolay anlaşılacak bir deneyimdir bu. Yaşadığımız sürece ayakta kalmak için mücadele verdiğimiz rutin hayatla bağı kesen bir tür akıl tutulması. Zeynep'i sık sık düşünür, sonunda onu görme umuduyla mahallesine döner. Ancak mahalleyi tanıyamaz, hem kendi evi hem Zeynep'in oturduğu ev hem de sokaktaki diğer evler yıkılmış, yerlerine apartmanlar dikilmiştir. Bu sahnelerin bana gerçekçi gelmediğini söylemeliyim. Kitap 1968'de basıldı, o tarihte şehrin Eminönü tarafında, eski İstanbul'da bu değişim yaşanmıştı, mesela Şehzadebaşı'nda. Oysa romanın 1944'te tefrika edildiği hesaba katıldığında bunca kökten değişim hayal ürünüdür, zira bugün bile o bölgelerde geçmişten kalan ahşap evlere şehrin diğer bölgelerine kıyasla daha fazla rastlarız. Tefrikada böyle miydi yoksa yazar tefrikadan romanın kitap olarak basımına dek geçen yaklaşık çeyrek yüzyıldaki değişimleri hesaba katıp müdahale mi etti, bunu bilemiyorum. Zeynep'i mahallede bulamayan Vasfi, onu iş yerinde görür. On iki senenin sonunda alımlı Zeynep'in yerini erkek ayakkabısı giyen, şişman bir kadın almıştır. Yaşlı kocasından kalan evi satmış, kocasının iş yerini de kendi üstüne geçirtip işletmenin yöneticisiyle evlenmiştir. Bütün planlarını hayata geçirmeyi başarmış bir insan çıkar karşımıza. Ama hayattan keyif almaz, cimriliğiyle ün salmıştır, bunca serveti harcamak değil istiflemek için istemiştir. Vasfi bunun ayırdına vardığı an Zeynep'ten tiksindir.

Romanın temalarından biri de yalnızlık. Salt düşmüşlüğü getirdiği bir çaresizlik değil. Vasfi'nin kadınsızlığı da roman boyunca önümüze çıkar. Zeynep'ten önce okulda bir kız arkadaşı olmuşsa da Vasfi'de iz bırakacak bir ilişki değildir. Roman süresi boyunca Vasfi onu bir daha hatırlayıp anmaz. Zeynep evlendikten sonra ziyaretine gittiği bir gün Zeynep bir an kendini kaptırıp Vasfi'nin kollarına atılır ama bu çok kısa sürer. Araya uzun hapisane hayatı girer ve sonrasında İstanbul'daki sefaleti karşı cinsle bir ilişkiyi imkânsız kılar. İnsan yaşam içinde birçok şeyden mahrum kalabilir ama imgelem ve bilinçdışı hayatın gerçeklerinden apayrı, müphemlikleri içinde kendi gerçeklikleriyle kişiye yeni kapılar açar. Karaköy'deki iskelede soğuktan korunmak için vakit geçirirken sık sık karşılaştığı, kendisi gibi kimsesiz siyah bereli kadının güzelliğinden etkilenir. Açlıktan ve soğuktan kendinden geçtiği bir gün, bekleme salonunda âdeta yığıldığı bir iskemlede uyuyakalır. Bir görevli tarafından uyandırıldığında erotik bir düşün ortasındadır. Düşler haddizatında gerçekten o kadar da uzak değildir. Hayalinde kalmış ve gerçekte hiç anlayamadığı Zeynep'ten zihnini başka bir kadına çevirmesinde bu küçük düş anahtar işlevi görecektir. Bir tesadüfle iş bulur, çalışmak sadece pas tutmuş uzuvlarını değil zihnini de açar. Kendini düşüşün akışına bırakmış olan Vasfi nihayet dibi bulmuştur. Ama bu onu yok etmez, yavaş yavaş da olsa yüzeye çıkacaktır. Kendisine kucak açan ve annesini hatırlatan yaşlı kadın ilk adımdır. Sonra bir

iş bulur, eksik olan aşktır, yuvadır, verebileceği ve ihtiyacı olan sevgidir. Buz gibi soğuk bir İstanbul kışında, bir defa sabahçı kahvesinde de yarenlik ettiği o siyah bereli kadını aramaya koyulur, kadının mutluluğu ara önerisine o gün karşı çıkmıştır, inancı yoktur. Şimdi o mutluluğu kıyısından bulmuştur ve onunla paylaşmak için hazırdır. Roman, olanca karamsar tonuna rağmen son sayfalarda bir kibrit alevinin sıcaklığını duyurur. *Ankara Mahpusu* kamusal alanların kullanımı, özgürlüğün nerede başlayıp nerede sonlandığına dair soruları, Vasfi ve Zeynep gibi iz bırakan karakterleriyle önemli bir roman. Edebiyat tarihimizde gecikmeli de olsa, yeri olacaktır.